

OTDK-DOLGOZAT

Humán Tudományi Szekció

Italianisztika Tagozat

Klebelsberg Kunó jelentősége a magyar-olasz kapcsolatok fejlődésében

Készítette: Németh-Buhin Beatrix

Lezárás dátuma: 2025. 01. 10.

Tartalom

1. Bevezetés	3
2. Klebelsberggről	4
2.1 A kezdetekről	5
2.2 Az iskolaprogramról	7
2.3 Az olasz-magyar diplomáciai kapcsolatokról	10
3. Nyelvpolitika nagyban és kicsiben – Rómától Szegedig	12
3.1 A római beszéd és annak előzményei	12
3.2 Az olasz nyelvoktatás bevezetésére tett intézkedések (1920-1931)	14
3.3 Az új nyelvrendelet alkalmazása: a szegedi példa	18
3.4 Ugrás a jelenbe – Klebelsberg nyelvpolitikai törekvéseinek továbbélése a Tömörkényben	19
3.5 Klebelsberg szegedi tevékenysége	20
4. Összegzés	22
5. Bibliográfia	24
6. Források:	25
7. Képek jegyzéke	26

1. Bevezetés

Az olasz nyelv tanításának elindítása a magyarországi állami közoktatásban egy évszadra, egészen az 1920-as évekig nyúlik vissza, amikor hazánkban a modern nyelvek oktatásának bevezetése a reformtörekvések fókuszába került. Az 1924/25-ös tanév korszakos jelentőségű volt az olasz nyelv tanításának története szempontjából, hiszen Klebelsberg Kunó kezdeményezésére ekkor született törvény az angol, a francia és az olasz nyelvnek a közoktatásba való beillesztéséről. A 2024/25-ös tanév tehát ennek az eseménynek a centenáriuma, ugyanakkor 2025 Klebelsberg születésének 150. évfordulója is, amit Magyarország emlékévvvel ünnepel.

Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, tevékenységét azonban nemcsak az oktatási reformjai tették kiemelkedővé, ugyanolyan meghatározó volt kultúrdiplomáciája is, ezen belül különösen intenzív volt a magyar-olasz kapcsolatok területén végzett munkája (Horváth 2022). A két ország kormánya ebben az időszakban nagyon erős kooperatív tevékenységet folytatott, melynek egyik legjelentősebb mozzanata egyértelműen az olasz nyelv oktatásának bevezetése volt. E döntés pozitív elbírálása egyrészt a több évszados itáliai-magyar kapcsolatokkal, másrészt az 1920-as évek újításra törekvő politikai légkörével magyarázható. *Az 1924. évi XI. törvény a középiskolákról*¹ rendelkezett arról, hogy az újonnan létrejövő reálgimnáziumokban, valamint a már működő reáliskolákban bevezessék a modern nyelvek oktatását. A második idegen nyelv felvételét kötelezőként írták elő, így a korábban csak német nyelvet tanító iskolákban megjelenhetett az angol, a francia és az olasz nyelv is.

Dolgozatomban ennek a korszaknak az olasz-magyar kapcsolatokat érintő legfontosabb eseményeit, politikai döntéseit, törvényi rendelkezéseit vizsgálom abból a szempontból, hogy Klebelsbergnek milyen eredményeket sikerült elérnie az iskolarendszer reformjának, illetve a kultúrdiplomáciai tevékenységének köszönhetően az olasz nyelv és kultúra magyarországi megerősítésében. Elemzésem kiterjed a korszak törvényszövegeinek, valamint Klebelsberg korabeli beszédeinek vizsgálatára, az országos és nemzetközi szinten végzett tevékenységének összefoglalása mellett ugyanakkor egy konkrét példán, Szeged városán és egy szegedi gimnázium korabeli hétköznapijain keresztül azt is szeretném bemutatni, hogy milyen fogadtatása volt a miniszter törekvéseinek, és helyenként milyen tiltakozásokba ütközött reformjaival. Dolgozatommal tisztelni szeretnék Klebelsberg életműve előtt a 2025-ös jubileumi évben.

¹ 1924. évi XI. törvénycikk a középiskoláról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92400011.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39> (Utolsó megtekintés dátuma: 2025. 01. 10.)

2. Klebelsbergről

Gróf Klebelsberg Kunó, a XX. század első felének legkiemelkedőbb oktatáspolitikusa, aki a Trianon utáni Magyarországon elsősorban a tudományos intézményrendszer újjászervezéséért és az iskolahálózat fejlesztéséért dolgozott, 1875 novemberében született.² Nevéhez az oktatás, a kutatás és a művelődés területén ezernyi intézkedés fűződik. Klebelsberg apai ágon osztrák arisztokrata felmenőkkel büszkélkedhetett, innen a különleges keresztnéve is, a Konrád egyik becézett alakja, melyet a gyermek feltételezhetően keresztapja, Czetwitz Kunó után kapott.

Gyermekkora túlnyomó részét félárván töltötte, apja halála után édesanyja családjában, Székesfehérváron nevelkedett. Középiskolai tanulmányait itt, a ciszterciek gimnáziumában végezte, majd Budapesten, Münchenben, Berlinben és a párizsi Sorbonne-on folytatott jogi tanulmányokat. 1898-ban megszerezte doktori címét, ezt követően osztályvezetői állást kapott a miniszterelnökségnél. Klebelsberg már a századfordulótól kezdődően kultúrpolitikával foglalkozott, ennek köszönhető, hogy a bethleni konszolidáció éveiben végül a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetését kapta meg. 1904 után a Julián Egyesületben is fontos szerepet töltött be, melynek jelentőségére a későbbiekben részletesebben is kitérek. 1922-ben, 46 évesen lett hivatalosan is kultuszminiszter, miután Tisza Istvánnal kötött barátságának köszönhetően a dualizmus utolsó évtizedében karrierje magasra ívelhetett. 1910-ben a Nemzeti Munkapárt vezetője közigazgatási bírói álláshoz segítette, majd 1914-ben vált a Minisztérium államtitkárává, két évvel később pedig politikai államtitkárrá nevezték ki. A későbbi kultuszminiszter 1916-ban a kormánypárt színeiben képviselőházi mandátumot is szerzett. Klebelsberg részt vett a kereskedelmi és ipari tanonciskolákról szóló reform előkészítésében, majd Konstantinápolyban magyar tudományos intézetet hozott létre, melyet akár az 1920-as években alapított Collegium Hungaricumok előzményének is tekinthetünk. Az őszirózsás forradalom után visszavonult a közélettől, a tanácsköztársaság idején pedig bujkálni kényszerült. Végül 1919 őszén a Keresztény Nemzeti Párt tagjaként egy kis időre újra feltűnt a politikai színtéren, nem sokkal azután, hogy társaival mandátumot nyert a nemzetgyűlési választásokon. Klebelsberg 1921 végén belügyminiszteri pozíciót kapott a Bethlen-kormányban, és elkezdte kidolgozni az új választójogi törvényt. Ennek eredményeképpen 1922-ben az ő közreműködésével állították vissza a nyílt szavazást. Az Egységes Párt 1922-es választási győzelme után kilenc éven át az oktatási rendszer átalakításán fáradozott, az ehhez szükséges anyagi forrás finanszírozását pedig az állam feladatának tekintette.

² Tarján M. Tamás: Klebelsberg Kuno születése, Rubicon <https://rubicon.hu/kalendarium/1875-november-13-klebelsberg-kuno-szuletese> (Utolsó megtekintés dátuma: 2025. 01.10.)

Az általa gyakran használt és a későbbiekben sokat kritizált kultúrfőlény fogalma számára azt jelentette, hogy lehetséges békés eszközökkel megvalósítani Magyarország újrapozicionálását. Az előbbiekben említett Collegium Hungaricumok többek közt Rómában, Bécsben és Berlinben nem csupán kutatásra, hanem a kultúrdiplomáciai kapcsolatok kezdeményezésére, fenntartására is szolgáltak. Minisztersége idején dolgozta ki a nyolcosztályos elemi iskola tervezetét, majd 1924-ben a későbbiekben bemutatandó reálgimnázium intézményét is létrehozta. Az egyetemek megreformálása során komoly feladatának tekintette, hogy a Nyugatra települt tehetséges magyar tudósokat hazacsábítsa, ennek érdekében számos új tudományos központot alakított, ilyen volt például a tihanyi Biológiai Kutatóintézet.³ Miután Bethlen 1931 nyarán benyújtotta lemondását, Klebelsberg is otthagya a kultusztárcát. 1932 októberében szívroham következtében életét vesztette. Végso nyugalomra a szegedi Fogadalmi Templomban helyezték, melynek felépítését miniszterként ő maga is támogatta.

2.1 A kezdetekről

Nem meglepő, hogy a kiváló tehetséggel és műveltséggel rendelkező államférfi az egyes népcsoportok elsődleges tulajdonságának a művelődés képességét tartotta. Ennek az elképzelésnek a hangsúlyozása egészen fiatalkorától a későbbi kultúrpolitikájának megalkotása során végigkísérte. Egy 1926-ban elmondott beszédében a művelődéspolitikus felelősségét a következő módon fogalmazta meg:

„A kultúrpolitika hosszú lejárattú váltó. A kultúrpolitika terén sokáig lehet hibákat elkövetni, merthogy mi történik azokban a tantermekben, azt a nagyközönség ritkán tudja. Legfeljebb néha a szülők tudják. Ha az adópolitika vagy a közgazdasági politika rossz, a bajok rögtön jelentkeznek és megmozdul a nemzeti társadalom és javítani kell a hibás politikán. A kultúrpolitika terén nagyon sokáig lehet észrevétlenül vétkezni, de amikor az új nemzedék felnőtt, akkor az elkövetett hibákon, bajokon javítani, segíteni már nem lehet.”⁴

³ https://edu.ek.szte.hu/klebelsberg-kuno-elete-es-munkassaga/nepiskolak_04/ (Utolsó megtekintés dátuma: 2025. 01. 10.)

⁴ Székelyné Körösi Ilona: Az alföldi Klebelsberg-iskolák. In Honismeret, 26. 1996.2.18. https://epa.oszk.hu/03000/03018/00129/pdf/EPA03018_honismeret_1996_02_013-019.pdf (Utolsó megtekintés dátuma: 2025. 01.10.)

Ezt a meggyőződését a fiatal Klebelsberg a gyakorlatban is alkalmazhatta; 10 éven át az 1904-ben létrehozott Julián egyesület igazgatójaként tevékenykedett.⁵ Fő feladata a Dráván túl, Szlavóniában, továbbá Bosznia-Hercegovinában a magyarok szellemi gondozása volt. A Julián-iskolák megszervezésének minden részletét személyesen ő munkálta ki, majd mindent gondosan a kezében tartva, fáradságot nem ismerve dolgozott a megvalósításon is. Ezek az iskolák nem csupán tanítottak, hanem megpróbálták elősegíteni a különböző társadalmi rétegek egyforma érvényesülését is. Klebelsberg büszkeséggel tekintett az elért eredményekre, tapasztalatait a későbbi egyetemszervezési és tudománypolitikai tevékenysége során is fel tudta használni. Klebelsberg 1922-ben a Bethlen-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztereként folytatta munkáját a népoktatás területén, amit 1914-1917 között államtitkárként ő szervezett meg. Az I. világháború után a népoktatás ügye azonban korántsem volt egyszerű. A bevonult tanítókat nem tudták pótolni, így sok helyen a tanítás egy egész tanéven át szünetelt, vagy csak igen rendszertelenül működött. Az oktatási intézményeket nagy többségében katonai célokra használták, ami csak tovább súlyosbította az egyébként is akadozó oktatást. Mindezek eredményeképpen 1920-ban minden hatodik tanköteles gyermek kimaradt az iskolából. A statisztikák szerint⁶ a háború utáni időszakban megközelítőleg 200 ezer 6-11 éves gyermek beiskolázása volt a feladat, ám ez férőhelyek hiányában akkor lehetetlennek bizonyult. A kormány felelős vezetői felismerték, hogy gyors és tervszerűen megalkotott változtatásra van szükség.

„A politikai demokráciának kultúrdemokráciával való előkészítése és a nemzet munkateljesítményének a jellem és a tudás erejével való meghatványozása feltétlenül szükségessé teszi, hogy bárminő terhes legyen is az az örökség, amely a népművelés terén a történelmi Magyarországról a trianoni Magyarországra szállt, hazánk, mai elszegényedett állapotában is, a nagy pénzügyi terheket vállalja, mert a nemzeti tömegműveltség szintjének lényeges emelése nélkül alig remélhetjük nemzeti vágyaink és reményeink teljesülését.”⁷

Az 1920-as népszámlálás eredménye újabb lesújtó híreket hozott: a megcsonkított ország 8 millió lakosa közül 1 milliónál több volt a 6 éven felüli analfabéták száma. Természetesen, egy ilyen mélyreható munka hatalmas anyagi áldozatokat kívánt, ezért az államkincstár egy ideig

⁵ https://edu.ek.szte.hu/klebelsberg-kuno-elete-es-munkassaga/nepiskolak_01/ (Utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.10.)

⁶ Délmagyarország, 3. évf. 1912. 15. sz.

⁷ Klebelsberg Kuno: Előszó. In. Magyar Népoktatás. Budapest, Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 1928. 3-4.

késleltette azt. Egy példát említve többek között Szeged városával kapcsolatban rendelkezünk ide vonatkozó adattal: a Délmagyarország című napilap szerint Szeged lakosságának 28%-a volt ebben a korszakban analfabéta.⁸ Klebelsbergre hárult tehát a feladat, hogy az Alföld lakosságát és az egész országot támogassa a felzárkózásban.

2.2 Az iskolaprogramról

Klebelsberg öt évre szóló iskolaépítési programot dolgozott ki, és ez idő alatt ötezer népiskolai objektum megvalósítását tűzte ki célul, ami 3475 tanterem és 1525 tanítói lakás felépítését jelentette.⁹ A törvénytervezet 1925 júniusában már el is készült, maga a törvény azonban csak egy évvel később, 1926 márciusában lépett hatályba „1926. évi VII. törvénycikk a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról”¹⁰ címen. „Itt a magyar népművelésnek olyan rákfenéjéről van szó, amelyen nem lehet sem törvénnyel, sem rendelettel, sem a tanügyért való határtalan lelkesedéssel, sem ékesszólással, sem frázisokkal segíteni, hanem igenis téglával és malterrel: népiskolák tömeges építésével, és pedig ott, ahol helyszűke miatt beiskolázatlan gyerekek vannak”¹¹

Klebelsberg modern, művészi szempontokat is figyelembe vevő mintaterveket készíttetett egy és két tantermes, tanítói lakással egybekapcsolt iskolák céljaira. Az új iskolák létesítését főként az Alföldre tervezték, azon belül a Duna-Tisza közére.¹² Klebelsberget különös büszkeséggel tölthette el, hogy 1926-ban az ötezredik népiskolát szeretett városában, Szegeden adhatták át. A szeged-rókusi iskola átadására 1930. október 25-én került sor, annak az ünnepségsorozatnak keretein belül, melynek részeként megtörtént a Fogadalmi templom felavatása és az egyetem záróköletétele.¹³

A trianoni békeszerződést követő években Magyarországnak egy olyan új, és racionális alapon létrehozott iskolarendszerre volt szüksége, amely oktatási rendszer képes felkészíteni a diákokat felsőfokú tanulmányaikra, a megváltozott politikai helyzetben is piacképes oktatást kínál, és egyaránt képes kielégíteni mind a szülők, mind a diákok elvárásait a különböző iskolatípusoktól függetlenül (Horváth 2022). A kortársak szerint ugyanis a humanisztikus

⁸ Délmagyarország, 3. évf. 1912. 15. sz.

⁹ Honismeret, 24. évf. 2. sz. (1996.) 14.o.

¹⁰ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92600007.TV>

¹¹ Klebelsberg Kuno: Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926. Budapest, Athenaeum, 1927. 364.

¹² Tájékoztató elemi iskoláink fejlesztéséről 1925-30. Bp. 1930.; Magyar Népoktatás Bp. 1928.

¹³ https://edu.ek.szte.hu/klebelsberg-kuno-elete-es-munkassaga/nepiskolak_04/ (Utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.10.)

műveltséget közvetítő klasszikus gimnázium már nem tudott eleget tenni az új igényeknek. A vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1924. március 26-án¹⁴ a magyar nemzetgyűlésben elhangzott beszédében fogalmazta meg a rendelkezés főbb irányelveit, reformjait. A törvény meghatározta a középiskolák feladatát: cél a tanuló vallásos alapon történő nevelése, hazafias szellemű oktatása, az általános műveltség megszerzése, mely a későbbiekben a felsőoktatásban szükséges szellemi munkára teszi képessé a diákokat. Nemcsak a középiskola-típusokat differenciálták, hanem az óraterveket és az egyes tantárgyak tantervi anyagát is, így különböző tananyagot közvetítettek a gimnáziumok, a reálgimnáziumok és a reáliskolák. Klebelsberg elképzelése szerint az ideális középiskola egyfajta átmenetet képez a népiskola és a főiskola között, lehetővé teszi mind a humán, mind a reáltudományok elsajátítását, valamint a német nyelv mellett minőségi oktatást kínál a modern nyelvek terén is (Horváth 2022).

Fontos megemlíteni Klebelsberg javaslatának pontos adatait: „a 106 középiskolából mintegy 20 meg fog maradni humanisztikus gimnáziumnak, 71 *átalakul reálgimnáziummá és 15 lesz a reáliskolák száma. Méltóztatnak tehát látni, a reálgimnázium lesz a magyar középiskoláknak túlnyomó része, körülbelül kétharmada.*”¹⁵ Ahogyan a híres római beszédében is elmondta „*új helyzetünkben a modern nyelvek tanítása parancsoló szükség*”.¹⁶ Nemcsak a diplomata tudják hasznosítani a modern nyelvek oktatását, hanem az üzleti élet szereplői, a kereskedők, tudósok számára is elengedhetetlen a nyelvtudás, ha a nemzetközi életbe is szeretnének belépni és „*benne kell maradnunk abban a kulturális közösségben a Nyugattal, amelybe Szent István bekapcsolt bennünket, és amelyet a modern nyelvek ismerete nélkül semmi esetre sem érhetünk el*”.¹⁷ Véleménye szerint¹⁸ modern nyelvek nélkül elképzelhetetlen az európai műveltség, ennek igazságtartalma pedig az évszázadok során be is igazolódott. A nyelvtanításnak nem csupán a grammatikai elemekre szükséges kitérniük, hanem az adott idegen nyelv irodalmába is be kell hatolni, melynek során a modern művelődés is elsajátítható. A törvényjavaslat¹⁹ azt is megindokolja, miért éppen e három nyugati nyelvre esett a választás. A korábban már bevezetett német nyelvet az új rendelkezés sem szerette volna eltörölni,²⁰ tekintve, hogy hazánk „geográfiai szomszédságban” áll Ausztriával. Az angol, az olasz és a

¹⁴ Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 233-252.; A magyar középiskolai reform. 410-457.

¹⁵ Uo. 426.

¹⁶ Uo. 427.

¹⁷ Uo. 427.

¹⁸ Uo. 427.

¹⁹ Uo. 427.

²⁰ Gróf Klebelsberg Kunó beszéde a római egyetem aulájában 1926. március 16-án. In: Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 427-428.

francia nyelvek világnyelvként működtek, és Klebelsberg szerint irodalmuk képes „*az elmének arra az élesítésére, amely tulajdonképpen a főiskolai oktatás előkészítése*”.²¹

Római beszédében az olasz nyelv választása mellett a miniszter hosszasan érvelt.²² Szerinte az olasz nyelv rendszere, grammatikája, a francia vagy német nyelvhez hasonlóan igencsak strukturált, logikusan felépített. A kötelezően oktatott latin nyelvvel való hasonlósága miatt véleménye szerint a diákoknak nem fog nagy nehézséget okozni egy további nyelv, ráadásul újlatin nyelv bevezetése. Tekintve, hogy a nyelvoktatás nem merül ki pusztán az irodalmi vagy nyelvtani tanulmányokban, Klebelsberg a kultúra terjesztése miatt az oktatás keretei között fontosnak tartja megmutatni azt is, mit tett az illető ország a képző- és zeneművészet, a felfedezések, a tudományok terén. Ahogyan ő maga mondja: „*az olasz kultúra voltaképpen az újkor alapművelődése*”,²³ melynek mélyreható ismerete nélkül lehetetlen megérteni az újkor civilizációját. Ugyanakkor a miniszter azt is hangsúlyozza, hogy valahányszor új tantárgy oktatását vezetik be a középiskolában, feltétlenül gondolni kell a tanárképzésre is.²⁴ Gondoskodni kell arról, hogy megfelelő létszámban rendelkezzen az ország olyan olasztanárokkal, akik nemcsak, hogy jártasak az olasz kultúra és civilizáció területén, de kiválóan beszélnek a nyelvet is. Kezdetben Magyarország az olasz királyi kormány segítségét élvezte a tanári kar felállítása kérdésében; Durini gróf budapesti követ átmeneti megoldásként olasz középiskolai tanárokat küldött a magyar középiskolákba. Klebelsberg egyébként a fenntartóra bízta a tanítandó nyelv kiválasztását, ezzel is enyhítette a tanárhiány okozta problémát.²⁵ A miniszter emellett arra is kitért, hogy a meglévő gimnáziumokban párhuzamos osztályokat hoznak létre, melyek a reálgimnáziumok működését fogják követni.

Nemcsak a külföldről érkező anyanyelvi tanárok segítették a magas színvonalú nyelvoktatást: a szerzetesrendek nemzetközi kapcsolataik révén szintén kiváló nyelvtanároknak bizonyultak. A tanárhiány enyhítésére megoldásként Klebelsberg azt javasolja, hogy minden nyelvszakos tanár két szakot válasszon egyetemi tanulmányai során, így hamarosan országon belül is több modern nyelvet beszélő tanár lesz. Ennek kapcsán azt is megemlíti, hogy Budapesten és Pécsen már megalapították az akkori olasz tanszékeket, és szerencsére évről évre

²¹ Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 233-252.; A magyar középiskolai reform.

²² Discorso pronunciato da S. E. conte Kelebensberg Cuno (1927): La cooperazione intellettuale tra l'Italia e l'Ungheria. Tipografia Franklin, Budapest:
http://misc.bibl.u-szeged.hu/57839/1/xb_145844.pdf

²³ Discorso pronunciato da S. E. conte Kelebensberg Cuno (1927): La cooperazione intellettuale tra l'Italia e l'Ungheria. Tipografia Franklin, Budapest: http://misc.bibl.u-szeged.hu/57839/1/xb_145844.pdf

²⁴ Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 233-252.; A magyar középiskolai reform. 432-450.

²⁵ 1924. évi XI. törvénycikk a középiskoláról 6.§

egyre több hallgató választja ezt a bölcsészettudományi ágat. Hogy ezt a tendenciát erősítse, az olasz szakos hallgatókat csak két évig iskoláztatta Magyarországon, ezt követően külföldi ösztöndíjjal a római egyetemre küldte őket. Mindemelett felismerte azt is, hogy a közélet meghatározó szereplői a közgazdász, jogász szakemberek, így számukra szintén olaszországi egyetemeken kínált ösztöndíjlehetőséget. Igazán következetes gondolkodásmódra utal, hogy a miniszter még a folyamat elején felismerte: a külföldön kötetett ismeretségek később hasznát fognak jelenteni a politikai, a kulturális vagy a gazdasági életben. Olaszország ereje ekkoriban minden területen kiemelkedő volt: hadserege, haditengerészete, gazdasága mind példa lehetett Magyarország számára. A Collegium Hungaricum római megalapítását az 1927-28-as költségvetésbe Klebelsberg már ekkor felterjesztette. Ugyanakkor nemcsak az olasz nyelvoktatás fejlesztésére figyelt. Bécsben és Berlinben több, mint 30 magyar fiatal tanárjelöltnek rendeztetett be kollégiumot, ők lettek a német szakosok. A francia kormány pedig 10 magyar fiatalot taníttatott francia főiskolákon. Klebelsberg az idegennyelv-oktatáson kívül még további két tantárgy esetében szeretett volna mélyrehatóbb változást elindítani. Magyarországon véleménye szerint sem a történelem, sem a földrajztanítás nem érte el a nyugati iskolák szintjét, holott az ezekből a tantárgyakból szerzett ismeretek mindenkor kiváló alapot nyújtanak a gazdasági és társadalmi-politikai területen tevékenykedő szakemberek számára.

2.3 Az olasz-magyar diplomáciai kapcsolatokról

Trianon hazánk történelmének egyik legsúlyosabb veszteségét jelentette. Magyarország nemcsak geográfiai, hanem gazdasági szempontból is gyökeresen megváltozott. A háborút követő években Közép-Kelet-Európa határai átrajzolódtak, de az ipar, a közlekedés, a mezőgazdaság és a kereskedelem feltételei is megváltoztak. Mindez hatalmas nyomást gyakorolt a lakosokra, akiknek életszínvonala rohamos csökkent. Emberek százezrei éheztek, lakás és ruházat nélkül maradtak. Az ország gazdasági ereje igen csekély volt, az emberekből pedig a legutolsó remény is kifogyott. Történészeink az első világháború utáni letargikus állapotot a mohácsi vész katasztrófájához is hasonlítják (Ablonczy 2020). A magyar kormány ezekben a zivataros évtizedekben elsősorban Olaszországra támaszkodhatott külpolitika céljai megvalósításában. Az új békerendszer új politikai kapcsolatok kialakítására kényszerítette hazánk vezető politikusait, akik különösen az 1920-as évek végétől kezdve próbáltak jó kapcsolatokat ápolni azokkal az országokkal, amelyek a békediktátum megváltoztatására törekedtek. (Szlavikovszky 2009). 1921 decembere kivételes alkalomnak számított Trianon

után: a Sopron és környékén elrendelt népszavazás alkalmával a helyiek több, mint 65%-a vallotta hazájául Magyarországot.²⁶

Ez volt az egyetlen, a nagyhatalmak egyetértésével létrejött békés területi revízió. Az ezt megelőző tárgyalások során az országot főként az olasz diplomácia támogatta. 1921. október 11-13. között Bethlen István és Johannes Schober kancellár Della Torretta olasz külügyminiszter közvetítésével ült tárgyalóasztalhoz a velencei Municipio palotában. Sopron és környéke sorsáról az olasz diplomaták döntöttek, aminek eredményeképpen megállapodás született arról, hogy a fegyveres csapatok kivonulása után az olasz külügyminiszter megteszi a szükséges intézkedéseket a szövetséges csapatok Sopronba vezénylése érdekében. Ez volt Magyarország első diplomáciai sikere a trianoni tragédia után.²⁷ Annak ellenére, hogy Olaszország győztes hatalom volt a háború után, az antant két fő hatalma, Franciaország és Anglia nem tekintette Itáliát egyenrangú félnek. Így az olasz külpolitika célja az volt, hogy csatlakozzon Délkelet-Európához. A magyar-olasz kapcsolatok Mussolini kezdeményezésére kezdtek tovább erősödni 1926-ban.²⁸ A közeledés egyik mérföldköveként 1926 decemberében Ercole Durini di Monza budapesti olasz követ azzal a javaslattal állt elő, hogy vissza kellene szolgáltatni Magyarországnak két Mátyás-korabeli kódexet a modenai könyvtárból. Durini elgondolása az volt, hogy ezt az ügyet rendkívül jól fel lehetne használni a magyar-olasz kapcsolatok erősítésére, oly módon, hogy Mussolini a Rómába érkező Bethlen Istvánnak ajándékozná a kódexeket. Azzal érvelt, hogy a kódex visszaadásával csupán egy racionális alapon kigondolt gesztusról van szó, hiszen a modenai könyvtárban további tíz hasonló kódex található, így különösebb veszteség nem éri Olaszországot. Mussolini megvalósította Durini elképzelését, és a magyar kormánynak ajándékozta a corvinákat. Bethlen igen nagyra értékelte ezt a gesztust, amely Klebelsberg szerint bizonyíték volt arra, hogy Olaszország fontosnak tartja a magyar kultúra ügyét, és annak fejlődéséhez maga is hozzájárul. Egy évvel később, 1927-ben kezdődtek meg egy titkos jegyzékváltás-tervezetet is tartalmazó szerződést előkészítő tárgyalások, melyek a két ország „laza együttműködését” sürgették. Ezen szerződés azonban nem mondható sem szövetségi, sem megneemtámadási egyezménynek (Szlavikovszky 2009). Klebelsberg Kunó 1927 márciusában tett római látogatásának a fő indoka tehát az volt, hogy

²⁶ Az 1919. szeptember 10-i Saint German-i béke Ausztriának ítélte Moson, Sopron, Zala és Vas vármegyék nyugati sávját, az úgynevezett Burgenlandot, azzal az indoklással, hogy ne valósulhasson meg a tervezett csehszlovák–délszláv folyosó.

²⁷ Magyarország 1921. május 23-án kérte felvételét a Népszövetségbe. Hazánk ugyanis csak ily módon tudott kitörni a nemzetközi elszigeteltségből, és így tudta a határon kívül maradt magyarság érdekeit megfelelően képviselni.

²⁸ Mussolini 1926. október 23-án a római magyar követen keresztül azt üzenté, hogy szívesen kötne Magyarországgal politikai szerződést.

előkészítse a szerződés aláírását, valamint Bethlen István és Mussolini találkoztát. A magyar miniszterelnök 1927. április negyedikén érkezett Rómába (Hamerli 2018). A két vezető tárgyalása során a két országot érintő politikai kérdések kerültek a társalgás középpontjába, ezt követően másnap, április 5-én írták alá a 10 évre szóló örök barátsági szerződést.²⁹ A felek megállapodtak abban, hogy a két állam között állandó békét tartanak fent. 1928-tól Mussolini bátran kiállt a magyar revíziós törekvések mellett nemzetközi tárgyalások alkalmával is. Fontos megemlíteni 1928. június 5-én tett kijelentését is: „*Magyarország számíthat Olaszország barátságára. Meg lehet állapítani, hogy a trianoni szerződés területi meghatározásainál nagyon is az elevenébe vágtak az országnak s ehhez hozzá kell még tennünk azt, hogy Magyarország a Duna völgyében ezer év óta rendkívüli történelmi hivatást teljesít. A magyar nemzet, a maga lángoló hazaszeretetével, erejének tudatában, a békeidőkben való szívós munkássága révén jobb sorsot érdemel. Nemcsak az egyetemes igazság szempontjából, de Olaszország érdekeinek szempontjából is kívánatos, hogy a magyar nemzetnek ez a jobb sorsa bekövetkezzék.*”³⁰ Az 1927-ben megkötött magyar-olasz szerződés értelmében megtörtént az ország külpolitikai konszolidációja, és megszűnni látszott politika elszigeteltsége is.

3. Nyelvpolitika nagyban és kicsiben – Rómától Szegedig

3.1 A római beszéd és annak előzményei

A korábbiakban többször is említettem Gróf Klebelsberg Kunó vallás- és oktatásügyi miniszter 1927. március 16-án tartott beszédét, melynek helyszínéül a mai római Università degli Studi di Roma la Sapienza Egyetem fényűző aulája szolgált. A magyar minisztert az egyetem díszdoktorává választották, s ebből az alkalomból olasz nyelven *La cooperazione intellettuale tra l'Italia e l'Ungheria (Olaszország és Magyarország közötti intellektuális kapcsolatok)* címmel tartotta meg beszédét.³¹ Előadásában hangsúlyozta, hogy fő célja azt a kulturális kapcsolatot erősíteni, mely a kezdetek óta része az olasz-magyar viszonyoknak. Fontosnak tartotta a nemzetközi kapcsolatok kialakításában és ápolásában a külföldi tanítási intézmények szerepét. Bejelentette, hogy a Frankói Vilmos által létrehozott Római Magyar Történelmi Intézet helyére Collegium Hungaricumot szeretne létrehozni, melyet a Magyar Tudományos Akadémia és a magyar állam közösen fog fenntartani. Kiemelte, hogy Olaszország páratlan szellemi

²⁹Barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződés Magyarország és Olaszország között <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=92700028.tv> (Utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.10.)

³⁰ Mussolini válogatott beszédei (1922–25). Budapest, Magyar Irodalmi Társaság, 1927. 156. old.

³¹ Discorso pronunciato da S. E. conte Kelebelberg Cuno (1927): La cooperazione intellettuale tra l'Italia e l'Ungheria. Tipografia Franklin, Budapest: http://misc.bibl.u-szeged.hu/57839/1/xb_145844.pdf (Utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.10.)

kincsekkel rendelkezik, melyektől Itália sohasem próbálta távol tartani vagy megfosztani a többi nemzetet. Történelmi párhuzamokból is találhatunk néhányat a beszédben: Klebelsberg szerint a két nemzet közös történelmi sorsot viselt, így természetes, hogy gondolkodásmódunkban is sok a hasonlóság. Évszázadokon át közös terheket viseltünk, ugyanazzal az ellenféllel küzdöttünk meg, ugyanakkora szenvedés árán próbáltuk kivívni a szabadságot és a függetlenséget. E két nemzet összekapcsolása egyszerre nemes feladat és kemény munka, melynek gyümölcse csak akkor fog megszületni, ha mögötte egy következetesen felépített terv van. Klebelsberg felidézte a magyar nemzetgyűlés által megszavazott oktatási törvényeket, melyek rendelkeznek az olasz nyelv kötelező bevezetéséről. A miniszter hozzáfűzte továbbá, hogy minden történelmi és kulturális eredmény visszavezethető az olaszokhoz, és ahogyan fogalmazta: „*az olasz nyelv és művelődés beható oktatása nélkül a magyar középiskola az újkori művelődés fejlődésének igazi képét nem adhatná.*”³² Rövid áttekintésében hosszan sorolta azokat az olasz tudósokat, művészeket vagy történelmi vonatkozásokat, melyek hatással voltak a két nemzet sorsának alakulására, kultúrájának fejlődésére. Aquinói Szent Tamás és Assisi Szent Ferenc az erkölcsi élet formálásában játszottak nagy szerepet, Giotto és Botticelli festészetükkel, Boccaccio, Petrarca és Dante kiváló irodalmi műveikkel hozták létre a „pompás Trecentót”³³: A Divina Commedia amellet, hogy kiváló iskolai olvasmány, pedagógiai értéke magas, vallásosságra és történelmi tudatosságra is nevel. Természetesen nem mehetünk el szó nélkül az Anjou uralkodó család mellett sem, akiket Olaszország adott Magyarországnak. Az emberiség ébredésének, felocsúdásának korszaka, a Quattrocento beköszöntével – folytatta érvelését Klebelsberg - már Brunelleschi, Donatello vagy Ghiberti munkásságát is megcsodálhattuk, eközben pedig az olasz tudósok új életre keltették a görög és római irodalmat. „*Az olasz humanizmusnak kellett eljönnie, hogy az emberiség ismét részesévé váljon az antik kultúrának.*”³⁴ Hunyadi Mátyás ezt a munkát építette tovább Magyarországon azzal, hogy feleségül vette a Ferrante nápolyi király lányát, Beatrice d’Aragonát, így királyi udvara megnyílt az olasz humanizmus és reneszánsz számára. Bonfini Livius mintájára megírta a magyar történelmet, Galeotto pedig a budai udvarban volt a híres Corvinák könyvtárosa. Mátyás királynak az olasz kultúra iránti szeretetét és elkötelezettségét kortársai jól ismerték, ez pedig tovább mélyítette az olasz-magyar testvériség érzetét. Halála után mindkét nemzet sorsa rosszra fordult, Olaszországot a francia, spanyol és német háborúk ostromolták, hazánkat pedig a török vesz fenyegette. Klebelsberg

³² Gróf Klebelsberg Kunó beszéde a római egyetem aulájában 1926. március 16-án. 240.

³³ Uo. 240.

³⁴ Uo. 243.

kiemelten fontosnak tartja érvelésében, hogy a magyar gyermekek a művészeti oktatás révén megismerkedhessenek a Quattrocento és a Cinquecento kultúrájával, Leonardo da Vinci, Raffaello, Tiziano és Michelangelo életművével, „*melyek az emberi alkotás csúcspontjait képezik, önbecsülésre és a géniusz bámulatára tanítják az emberiséget.*”³⁵ Meggyőződése, hogy a tanítás során a pedagógusoknak nem a történelem hanyatló időszakait kell bemutatni a gyermekeknek, hanem azokat, amelyekből aztán bátran merített példát az utókor. Alapkulturának nevezi az olaszt, hiszen a különböző művészeti irányzatok kialakulás mindig egybeesett az olasz művészet változásaival. Az új tanrendnek köszönhetően a diákok olasz tanulmányaik során megtanulják, hogy a 18-19. században, amikor „*a zene fejlődésére oly kedvező lelki és társadalmi milieu volt,*”³⁶ miként teremtették meg a nagy olasz zeneszerzők és virtuózok a modern zenét. Ez az olasz zenei élet korábban a barokk korban tört fel elemi erővel: Monteverdi, Scarlatti, Pergolesi operái, a nagy oratóriumok és szimfóniák, az opera seria és az opera buffa mind gyönyörködtetik az emberiséget. Magyarországra mindez hatalmas erővel hatott, hiszen templomaink, kolostoraink és egyéb épületeink nagy részét ekkor olasz művészek építették. Mindezek a példák megmagyarázzák, miért is olyan fontos a magyarok számára összefonódni ezzel a páratlan gyönyörűséggel büszkélkedő országgal – fejezte be érvelését Klebelsberg. A miniszter biztosította hallgatóságát, hogy készen áll ezen változások létrehozására, és ehhez kérte Rómában az olasz partnerek támogatását.

Az itt elhangzott beszéd az egyik legfontosabb lépése annak a törekvésnek, melyet Klebelsberg elindított, Rómában elért eredményeit Az Est c. folyóirat tudósítójának, Balla Ignácnak a következőképpen foglalta össze: „*Olaszországban a magyar ügynek igaz barátaira találhattam és a magyar–olasz szellemi együttműködés további nagy akciójában sikerült a legegészségesebb alapokat lefektetnem. Mussolini kormánya részéről a legnagyobb előzékenységet tapasztalhattam minden téren.*”³⁷

3.2 Az olasz nyelvoktatás bevezetésére tett intézkedések (1920-1931)

A magyar-olasz kulturális kapcsolatok szempontjából meghatározó szerepet betöltő Korvin Mátyás Magyar-Olasz Egyesület 1920-ban Vittorio Cerruti olasz diplomata és Berzeviczy

³⁵ Gróf Klebelsberg Kunó beszéde a római egyetem aulájában 1926. március 16-án. 244.

³⁶ Uo. 245.

³⁷ Beszélgetés Milánóban gróf Klebelsberg Kunóval. Az Est. 1927. 18. évf. 76. sz. április 3. 2.: https://adt.arcanum.com/hu/view/AzEst_1927_04/?pg=34&layout=r (Utolsó megtekintés dátuma: 2025. 01. 10.)

Albert, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének kezdeményezésére alakult meg.³⁸ Első ülésükön a kor számos neves írója, politikusa és tudósa volt jelen, többek közt gróf Apponyi Albert, gróf Csáky István diplomata és maga Klebelsberg Kunó is. *„Az alapszabályzat fő célként az Olaszország és Magyarország között fennálló tudományos és kulturális kapcsolatok fejlesztését jelölte meg, különös tekintettel az irodalomra, a művészetre, valamint a nyelvi képzésre. Az egyesület feladatai közé tartozott tudományos konferenciák, színházi előadások, koncertek, kiállítások, valamint nyelvtanfolyamok szervezése, ösztöndíjak adományozása, publikációk és fordítások finanszírozása.”* (Szlavikovszky 2009: 76.) Az egyesület olasz nyelvű folyóirata, a Corvina, rendszeresen közölt irodalomelméleti és történettudományi munkákat, fordításokat és beszámolókat. A periodika híre egészen Olaszországig eljutott, az olasz sajtó olyan elismeréssel fogadta, hogy a külügyminisztérium 25 példányban rendelte meg, az olasz közoktatási miniszter pedig további lapszámok megküldését kérvényezte. Anyagi támogatásban többnyire a külügyminisztérium részesítette a társaságot. Dante halálának 600. évfordulójának alkalmával 1921-ben ünnepségsorozatra került sor, ennek során pedig egyértelműen megmutatkozott az a rokonszenvező gondolkodás, melyet Olaszország Magyarországgal szemben kialakított. 1921 decemberében tudományos konferenciát és kiállítást rendeztek a jeles költő tiszteletére, mely több tízezer embert vonzott. Petőfi Sándor születésének 100. évfordulóján szintén megemlékezést tartottak, melyet az olasz sajtó különös figyelemmel kísért, később pedig elismerően méltatta az egyesület munkáját. 1923-ban az új alelnök Ercole Durini di Monza lett, ennek alkalmából az olasz kormány 4000 lírás támogatást ajánlott fel. A Korvin Mátyás nevét viselő egyesület törekedett arra, hogy a fővároson kívül más településeken is folytathassák tevékenységüket. Így alakult meg 1927-ben a pécsi részleg, amely az olasz kultúra terjesztését tartotta elsődleges feladatának, egyetemi tanárai pedig ingyenes olasz nyelvtanfolyamokat indítottak el. Berzeviczy Albert 1936-os halála után azonban az egyesület már csak formálisan létezett, és habár tisztújításra sor került, az új vezetők korántsem végezték olyan hatékonyan munkájukat, mint az azelőttiek. A Corvina, mely rendszerint beszámolt az egyesület tevékenységéről, 1937-től már a budapesti Olasz Intézet programjairól adott hírt (Szlavikovszky 2009).

A nyugati világ tudományos életébe való bekapcsolódás az első világháború után elengedhetetlen volt. A magyar állam Klebelsberggel az élen feladatának tekintette, hogy Európa legjelentősebb központjaiban intézetet alapítson a tehetséges diákok és kutatók

³⁸ Bollettino della Società „Mattia Corvino”. In: Corvina, Tipografia Franklin, Budapest, 115–119. http://epa.oszk.hu/02500/02510/00001/pdf/EPA02510_corvina_1921_01_115-128.pdf (Utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.10)

számára. Az 1927. évi XIII. törvénycikk³⁹ szövegében a miniszter a következő indoklást fogalmazta meg: „...a főiskolák azon kiváló növendékei, akikről joggal tételezhető fel, hogy az életben is lényegesen fölébe tudnak emelkedni az átlagnak, a megélhetés gondjaitól mentesítve, egész idejüket és egész munkaerejüket tanulmányaiknak szentelhessék. Lehetővé kell főiskolai tanáraink számára tenni a professzor azon legnemesebb kötelességének teljesítését, hogy amennyiben szemináriumában, laboratóriumában vagy klinikáján egy-egy valódi tehetség csillámlik fel, ösztöndíjban részesítését kezdeményezhesse, ezúton a létért való küzdelem mindennapi gondjaitól mentesítse, hogy ekként teljesen tanulmányainak élvén, tehetségét minél teljesebben kifejthesse. Szükség van tehát tudományos ösztöndíjakra már az itthoni tanulmányi idő alatt is. De az ösztöndíjügy szervezete teljessé csak akkor válik, ha a legtehetségesebbek számára a külföldi tanulás lehetőségét megnyitjuk. A természettudományok nem ismernek országhatárokat és a szellemi tudományok jelentékeny része is általános a művelt emberiség körében. Sőt a szorosan nemzeti szakok művelését is megtermékenyíti, ha a nemzetközi tudományosság magas szempontjainak állandó szem előtt tartásával művelik azokat. Még nagy nemzetek kulturális életének is megártott az, ha egyes időszakokban túltengő sovinizmusból vagy saját szellemi életük túlbecsülése következtében elzárkóztak a külfölddel szemben, a kis nemzetekre pedig egyenesen végzetes, ha izolálódnak a nagy kultúrnépekkel szemben, s annak a tévhitnek adják oda magukat, hogy elzárkózottan valami egészen speciálisan nemzetit tudnak kiforrni. A nyugati befolyásoknak korábban oly hozzáférhető magyar nép kénytelen volt mindinkább elzárkózni és magának élni. Most, hogy a régi monarchia felbomlásával a négyszáz éves veszély elenyészett, minden aggodalomtól menten járhatjuk azt az utat, amelyen a középkor folyamán és az újkor első századaiban sok ezer magyar diák járt, menve Bologna és Padova, Wittenberg, Halle és Párizs egyetemére. Különben a külföldönél csak kozmopolita hajlandóságú egyéneket tántorít el a hazához való ragaszkodástól. Széchenyi élettörténetéből jól tudjuk, hogy éppen külföldi útjai, s ezekből kifolyólag Magyarország elmaradottságának felismerése korbácsolta fel benne a reformeri vágyat. Éppen a külföldön szerzett tudásával a nemzeti ügy szolgálatába álló Széchenyi nagyszerű egyénisége valóságos megtestesülése ugyanannak a gondolatnak, melyet külföldi ösztöndíjakkal és intézetekkel akarunk most tervszerűen, rendszeresen és intézményesen megvalósítani.”⁴⁰

³⁹ 1927. évi XIII. törvénycikk a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92700013.TV&searchUrl=/ezer-ev/torvenyei%3Fpagenum%3D40> (Utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.10.)

⁴⁰ Tudomány, kultúra, politika. Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917–1932). Válogatta Glatz Ferenc, Európa. Bp. 1990. 21.

A törvény tehát kimondta, hogy a művészek, valamint az angol, francia, német és olasz nyelv és irodalom szakos leendő középiskolai tanárok számára magyar intézetek és ösztöndíjak szolgálnak majd segítségül. Ezek az intézetek – amilyen a Collegium Hungaricum is – az államfő, illetve a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatálya alatt álltak. Felállították az Országos Ösztöndíjtanácsot is, melynek célja a *„a magyar tudós-, művész- és szakemberképzés egységes és tervszerű irányítása, illetve a magyar hallgatók és kutatók külföldi magyar intézményekbe történő tanulmányútra küldése volt.”* (Szlavikovszky 2009: 91) A tanács irányította a tudományos munkákat, ellenőrizte a tudományágak magyar művelőinek megoszlását, valamint figyelemmel kísérte a kutatásra ígéretes hallgatók munkáját. Kiválasztotta azokat az építészeket, képzőművészeket, zenészeket, iparművészeket, akik ösztöndíjban részesülnek, és így megkezdhetik külföldi tanulmányaikat. A bizottság tagjai a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghívott kiváló szakemberek, tudósok és neves művészek voltak, akiket az egyetemek, főiskolák és tudományos szervezetek maguk közül jelöltek. Azok a hallgatók részesülhettek az ösztöndíj tanács külföldi ösztöndíjában, akik a főiskolák és egyetemek elsősorban nyelvszakos hallgatói voltak, és 35, kivételes esetben 40 évnél fiatalabbak. Természetesen a művészek vagy állami tisztviselők sem kerültek hátrányba, ők is pályázhattak. A pályázók adatlapjait az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa, 1930-tól az Országos Természettudományi Tanács, valamint a jelölt főiskolai vagy egyetemi szaktanárának véleménye alapján a kari és az egyetemi tanács bírálta el. Azoknak a hallgatóknak a nevét, akiket az elbírálás során érdemesnek tartottak a jutalmazásra, az albizottság tagjai terjesztettek fel a kultuszminiszterhez. Klebelsbergnek nem titkolt célja volt csökkenteni a jogtalanul odaítélt ösztöndíjak számát, hiszen előfordult a protekciós alapon való választás is. Elsősorban az ösztöndíjasok objektív, szakmai eredményeiket tekintve kiváló munkát végző hallgatók kiválogatása volt a cél. *„A magyar állam az 1923/24-es tanévtől 1934–35-ig 1109 ösztöndíjat adott, amelyet 65 törvényhatósági, 293 külföldi állami és 89, úgynevezett kézi ösztöndíj egészített ki. A 11 év alatt összesen 1557 ösztöndíjat adományoztak, a legtöbbet Bécsbe (371), Németországba (296), Franciaországba (244) és Olaszországba (216).”* (Ujváry 1993: 20) Az 1932/33-as évben 70%-kal kevesebb ösztöndíjat adtak ki, mint az azt megelőző 2 évben, az 1930-as évek második felében ugyanakkor javuló tendenciáról beszélhetünk, a visszaesést csak a háború utolsó évei hozták. A terv tökéletesen működött, a külföldön tanuló fiatalok kiváló eredményeket hoztak, nemzetközi kapcsolatokra tettek szert. A program eredményessége vitathatatlan volt: a Magyarországra visszatérő tanulók körülbelül kétharmada pár éven belül bejutott valamilyen tudományos, értelmiségi elitbe, és belőlük váltak ki azok a szakemberek, akik akkoriban meghatározták Magyarország kulturális és tudományos

eredményeit. Olaszországon belül Rómában volt ilyen intézet, melynek fő szakterülete a művészettudományok voltak. Ezen kívül egy magyar ösztöndíjas Bécsbe, Berlinbe, de akár az Amerikai Egyesült Államokba és Japánba is eljuthatott (Ujváry 2004: 30).

Gróf Klebelsberg Kunó 1922 és 1931 között, közel tíz esztendeig irányította a magyar kultúrpolitikát. A huszadik század egyik legjelentősebb kultuszminisztereként elérte, hogy az első világháborús vereséget követően az ország szellemi újjáépítése megtörténjen. Programja a magyar művelődés valamennyi ágát felölelte, a közoktatáson, a felsőoktatáson és a művészeteken át a tudománypolitikáig. Klebelsberg kultúrpolitikai elképzelései nagyrészt megvalósultak, azonban a kezdeti lendületet, a további fejlődést megtörte az 1929-es világgazdasági válság. Az állami költségvetésben a kultúrára fordítható összeg a korábbi évek forrásának a töredéke lett, ami jelentősen korlátozta a következő kultuszminiszterek lehetőségeit. Ettől kezdve megváltoztak a célok; már nem a kulturális élet további fejlesztését, hanem az addig elért eredmények megtartását irányozták elő (Szlavikovszky 2009).

3.3 Az új nyelvrendelet alkalmazása: a szegedi példa

Közismert tény, hogy a magyarországi olasztanítás területén kiemelkedik jó néhány középiskola, melynek oktatási tevékenysége már az 1924. évi törvény bevezetése óta az ország élvonalába sorolható. Erre kiváló példa a szegedi Tömörkény István Gimnázium, korábbi nevén Állami Leánylíceum, mely az elsők között indította el az olasz nyelv tanítását. Az 1929. augusztus 31-i tantestületi értekezletük jegyzőkönyvében olvashatunk az új nyelvrendelet bevezetéséről. A dokumentum a következőket írja: „*Mint modern nyelvet, az olaszt vezeti be a rendelet, melynek tanítása a két harmadik osztályban meg is kezdődik. A francia nyelvnek, mint rendes tárgynak tanítása az olasz miatt fokozatosan megszűnik, s amikor az V. osztályhoz ér fel a tanterv életbeléptetése, évről-évre fokozatosan megszűnik a latin nyelvnek, mint rendes tárgynak tanítása is.*”⁴¹ A jegyzőkönyvből az is kiderül, hogy ezen változtatás bevezetése a szülőket aggodalommal töltötte el, ám az igazgató biztosított mindenkit afelől, hogy a leánylíceum elvégzése után a diákok ugyanúgy érettségi vizsgát tesznek majd, akinek pedig későbbi egyetemi tanulmányai miatt fontos a latin nyelv átfogó ismerete, annak lehetősége lesz a latin további elsajátítására. Mi sem bizonyítja jobban a második idegen nyelv tanításának fontosságát, mint az a tény, mely szerint a diákok egyes tantárgyakból kaphattak felmentést, a gyakorlati tantárgyak mellett akár latinból vagy görögből is, a második élő idegen nyelv

⁴¹ A Szegedi Tömörkény István Gimnázium Művészeti Szakközépiskola és Kollégium Évkönyve 1897-1997; Typosystem Nyomda, 110.

tanításának kötelezettsége azonban mindenkire vonatkozott.⁴² A szegedi olasztanítás kimagasló alakja volt dr. Málly Ferenc, a mai Tömörkény Gimnázium egykori tanára, aki az olasz és latin nyelvet kedveltette meg az intézményben. Ő maga a háború előtt Fiume városában is tanított, Szegeden töltött éveinek tevékenysége pedig 1934-re érett be. Ebben az évben ugyanis a líceum az olasz nyelv tanításában elért eredményeiért országos kitüntetést kapott. Ekkor ugyanis az olaszországi magyarbarátok egyesülete, az Amici dell'Ungheria ifjúsági csoportja egy bronzból készült és Rómát ábrázoló domborművet, illetőleg plakettet ajánlott fel a magyar Vallás- és Köznevelési Minisztériumnak, annak a vidéki középiskolának a jutalmazására, mely az olasz nyelvoktatásban a legjobb eredményt érte el. Két évnyi vizsgálat után a miniszter a szegedi leánylíceumnak ítélte oda az olaszok által felajánlott kitüntetést. A díjátadóra 1934. december 13-án került sor egy iskolai ünnepség keretében. A budapesti királyi olasz követség kiküldöttjének Egner Sándor tanár úr köszönte meg a kitüntetést olasz nyelven.⁴³ 1940-ben már lehetőség nyílt az olasz szakos tanároknak tanulmányutat tenni Olaszországban, s bár a kiküldött tanároknak nem alakult ki jó vélemény a korabeli olasz egyetemi képzésről, dr. Derényi Mária 1940. október 22-én a tantestületben beszámolót tartott az itáliai tapasztalatairól, és megosztotta élményeit útjáról. A magyar tanárképzéshez viszonyítva az olaszt felületesnek titulálta, mert az előadó tanárok szerint egészen kezdetleges didaktikai módszerekkel rendelkeztek. Ezzel ellentétben tetszett neki az órák vidám, családi jellege, ebben pedig az olasz vérmérséklet és képzelőerő hatását látta. Fokozottan szorgalmazta olaszországi útját követően a tanmenet és az óratervek kötelező készítését.⁴⁴

3.4 Ugrás a jelenbe – Klebelsberg nyelvpolitikai törekvéseinek továbbélése a Tömörkényben

A Tömörkény Gimnáziumban folyó olasznyelv-oktatásnak hagyományai, gyökerei vannak. A nyelv tanítását kiegészíti és jelentősen motiválja Olaszország és az olasz emberek megismerése. A cserekapcsolatok révén pedig mindez elérhető távolságba kerül a diákok számára. A Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola első csereújtját a Bari-i „Puccini” Konzervatóriumnal szervezték meg 1986-ban, és a programban a magyar iskola 30 zeneművész tanulója vett részt. A szerencsés diákoknak lehetőségük nyílt koncerteket adni mind Szegeden, mind pedig Bariban. Megismerhették Puglia zenei életét, az olasz zeneoktatási

⁴² Uo. 123.

⁴³ A Szegedi Tömörkény István Gimnázium Művészeti Szakközépiskola és Kollégium Évkönyve 1897-1997; Tiposystem Nyomda, 120.

⁴⁴ Uo. 127-128.

rendszert, a tartomány művészeti és természeti szépségeit. Amikor a gimnáziumi osztályok énektagozatán is kötelező nyelv lett az olasz, felmerült az igénye egy újabb észak-vagy közép-olaszországi gimnáziummal létrehozandó kapcsolatnak. Így a következő cserepartner az Emilia-Romagna tartomány Cento városának „Cevolanti” Gimnáziuma lett. Először 1993-ban, majd 1995-ben szerveztek ide utakat. Cento központi fekvésének köszönhetően a diákok olyan csodálatos városokat nézhettek meg, mint Firenze, Bologna, Mantova, Verona és Velence. A nyelvtanulás és a városnézés mellett a tanulók megismerkedhettek az olasz családok mindennapi életével, mivel a tanulók családoknál lettek elhelyezve. Olaszország páratlanul sok és fontos műkincs hazája, ahol a történelem és a művészet kéz a kézben járnak. Az iparművész szak tanárainak és diákjainak régi vágya volt, hogy olasz cserekapcsolatokban vehessenek részt. 1995-ben sikerült felvenni a kapcsolatot a milánói „Cremona” Gimnáziummal, melynek irodalom- és művészetkedvelő igazgatója örömmel fogadta a szegedi delegációt. 24 iparművész tanuló ismerkedhetett meg Milánó, Como, Cremona, Portofino nevezetességeivel. Még ezen év elején a szegedi gimnázium fogadta az olasz tanárokat és diákokat. A szegedi, budapesti, pécsi, ópusztaszeri program annyira tetszett a vendégeknek, hogy hazatérésük után azonnal elkezdték szervezni az 1996-os programot: áprilisban a magyarok utazhattak ki Milánóba. Mindkét iskolával gyümölcsöző és hosszan tartó cserekapcsolatot sikerült létesíteni, melynek köszönhetően több diákcsoport is megismerhette Itáliát. Az olasz nyelvoktatás magas színvonalát támasztják alá azok az eredmények, melyeket a szegedi diákok nyújtottak évről évre az ország legrangosabb olasz versenyein.

3.5 Klebelsberg szegedi tevékenysége

A szegedi középiskola az olaszoktatás területén máig ápolja a klebelsbergi örökséget, a miniszter tevékenységének eredményei azonban a szegedi a felsőoktatásban, a városképben, a vallási életben máig jelen vannak. Klebelsberg kapcsolata Szegeddel tulajdonképpen akkor kezdődött, mikor Magyarpécskán, a szegedi nagytáj egyik településén meglátta a napvilágot. Abba a kulturális szférába, abba a szellemi közegbe tartozott, amelybe Szeged is.⁴⁵ Munkásságának legfontosabb időszaka a vallás- és közoktatásügyi miniszteri posztjának betöltése alatt jött el, amikor többek között Szegedet egyetemi várossá tette.

A Trianont követő 1920-as években ugyanis a magyar egyetemek működését szinte ellehetetlenítették, Pozsonyról és Kolozsvárról el is üzték őket. A kolozsvári egyetem Szegedre

⁴⁵ Miklós Péter Klebelsberg Kuno jelentősége a magyar és a szegedi kultúrtörténetben
<https://core.ac.uk/download/pdf/147054646.pdf> 2. (Utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.10.)

menekült, míg a pozsonyi universitas Pécsre került. Szeged városának miliójéhez a mai napig hozzátartozik az egyetem, ez formálja a város arculatát, mindennapi életét. Miután Trianon után napirendre került a kolozsvári egyetem elhelyezésének kérdése, a korabeli politikusok kézenfekvő megoldásnak tartották, hogy az intézmény új székhelye Budapest legyen. Ez azonban a gyakorlatban nem bizonyult jó ötletnek: az 1920 februárjától három szemeszteren keresztül folyó oktatás mindvégig helyhiánnyal küzdött, s ezt a helyzetet végül az 1921. évi XXV. törvény oldotta meg, mely egy új, ideiglenesnek szánt székhelyről rendelkezett. 1921-ben tehát Szegeden elkezdődött az oktatás a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem falai között. Ennek a színes egyetemi életnek a központjává a mai rektori hivatal, vagyis a szegedi Dugonics téri épület szolgált. Itt foglalt helyet kezdetben az egyetem könyvtára, a bölcsészkar, a jogi kar és a matematikai intézet is. Sok állami gimnázium, illetve a szegedi klinikák túlnyomó többsége is ekkor került az egyetemhez. Az oktatás szervezésében fontos lépés volt, amikor a bölcsészettudományi kar és a természettudományi kar egy része megkapta a MÁV-tól a vasúti leszámoló hivatal, a mai Ady téri épületet. Szeged városa is hozzájárult az egyetem bővítéséhez, ezzel azonban több, mint húszmillió pengős adósságot vállalt magára -, Pálffy József polgármester nem véletlenül jegyezte meg az egyik közgyűlésen: „...sokszor hangoztattam és hangoztatni fogom a jövőben is, hogy Klebelsberg bármilyen jóakarója volt Szegednek, tőle ingyen semmit sem kaptunk”.⁴⁶ Vajon miért volt ennyire fontos Klebelsberg számára, hogy támogassa Szeged egyetemi várossá tételét? Elsősorba azért, mert ő maga az „intellektuális és kulturális értelmezését adja a nemzetfogalomnak, s esetében inkább egyfajta szociális és érzelmi alapon megfogalmazott szegedi gondolatról beszélhetünk” (Miklós 2012: 22). Klebelsberg meggyőződése szerint a magyar parasztságot is oktatásban kell részesíteni, hiszen ez a fajta műveltség végül gazdasági értékévé formálódik, hasznára lesz a nemzetnek. Egy új társadalmi elitet szeretett volna tehát nevelni, ehhez azonban elengedhetetlen volt az egyetemen megszerezhető szakképzettség. Ennek elősegítésére dolgozta ki a már fent említett ösztöndíjrendszert, mely a kultúrfölény elméletből fakadt. Ennek szellemében szervezte meg azt a szegedi egyetemet is, ahol a méltán híres Szent-Györgyi Albert végezte azokat a kutatásait, melyekért 1937-ben Nobel-díjat kapott. Ő volt az egyetlen olyan magyar Nobel-díjas kutató, tudós, aki Magyarországon végezte tudományos kutatásait. Klebelsberg elszántságáról tanúskodik, hogy nevéhez fűződik a szegedi székesegyház felszentelése, a püspöki palota, a Szegedi Hittudományi Főiskola és a Dóm téri Nemzeti Emlécsarnok is, melynek avatásán, 1930 októberében a következőket mondta: „*De államon, egyházon és városon kívül egyesítettük*

⁴⁶ Idézi: Szabó Tibor: Oktatás, tudomány, közművelődés. In: Szeged története. Szerk. Serfőző Lajos. Szeged, 1994. 580.

*itt erőinket, itt sokan-sokan, akik szervező vagy tervező munkával, szellemi vagy testi erővel ennek a műnek a létrehozására egy nemesebb, egy szent demokráciában összeforrunk.*⁴⁷ Klebelsberg fáradtságos munkájának köszönhetően Szegeden 1930-ra elkészültek az egyetem és katolikus püspökség működéséhez szükséges épületek is. Létrejöttek az intézmények, s a feladatuk ellátásához szükséges tárgyi feltételek is biztosítva voltak (oktatási céllal klinikák, gyakorló iskolák épültek, fűvészkertet alakítottak ki, papnevelő intézetet nyitottak, püspöki palotát építettek stb.) 1930. október 24. és 26. között Klebelsberg részt vett a Fogadalmi templom fölszentelésén, a Dóm téri épületegyüttes és a Nemzeti Emlécsarnok fölvatásán, s a minisztert Szeged város díszpolgárává avatták (Miklós 2012). Ekkor kerül sor a már említett ötezredik népiskola átadására is a szeretett városban. Az oktatás terén végzett kiváló tevékenységéről Glattfelder Gyula csanádi püspök is szót ejtett: *„Nem az iskolák száma, nem a rendelések tömege, nem a szellemi élet országútjára terelt tehetségek serege jelenti az ő miniszterkedésének értékét és tartalmát, hanem, hogy mindehhez lehetőséget oly időben talált, amikor a magyar a megélhetés legelemibb föltételéért volt kénytelen nap nap után küzdeni.*”⁴⁸ Tevékenységének köszönhetően Szeged alig egy évtized leforgása alatt a tudományos élet és a katolikus egyház egyik fontos központja lett.

4. Összegzés

Klebelsberg Kunó magyarságképének egyik alappillérét a kultúrfőlény-elmélet képezte, melynek középpontjában a megcsonkított Magyarország kulturális vezető szerepének visszaállítása állt. Meggyőződése szerint ha már a nemzet területét ily módon csorbították, és sem az anyagi adottságaival, sem lehetőségeivel nem tud kitűnni a többi nemzet közül, akkor legalább az intellektuális téren megmutatkozó eredményeivel legyen kimagasló a szomszédjai között. 1922-ben elmondott országgyűlési bemutatkozó beszédében ezt olvashatjuk: *„A magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti naggyá.*”⁴⁹ A miniszter egész munkássága során ennek az elméletnek a megvalósításán fáradozott, az előbbieken bemutatott tevékenységei, rendeletei, a magyarországi idegennyelv-oktatás fejlesztésére irányuló törekvései nagymértékben hozzájárultak egy magasabban képzett népesség kialakításához. S bár a politikai események, valamint Klebelsberg miniszterségét követő Hóman Bálint vezette oktatáspolitikai változtatásai eredményeként a differenciált középiskolai

⁴⁷ " Klebelsberg Kuno: A szegedi művek. A Nemzeti Emlécsarnok avatásán, 1930. október 25-én mondott beszéd. In: Klebelsberg Kuno. Vál. és s. a. r.: T. Kiss Tamás. Budapest, 1999. 229.

⁴⁸ Glattfelder Gyula: Klebelsberg - a művészlélek. In: Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete. 1932-1938. Budapest, 1938. 109.

⁴⁹ Klebelsberg Kunó: Jöjjetek harmincas évek! Athenaeum, Budapest, 1930. 112. Idézi: Unger, 1976.

hálózat csak 1934-ig maradt fenn hazánkban, a Klebelsberg-féle nyelvpolitika örökségét a magyar italianisztika a mai napig őrzi és érzi (Horváth 2022). Európai szinten kimagasló színvonalon történik az olasz nyelv oktatása hazánkban a középiskolai évektől kezdve az egyetemi oklevél megszerzéséig. Két tanítási nyelvű gimnáziumok működnek az országban, a tehetséges diákok gondozására mind lokális, mind országos szinten nagy hangsúlyt fektetnek. Magyarországon öt egyetemen működik olasz nyelvi és irodalmi tanszék, ahol a hallgatók a kiváló oktatásnak köszönhetően magabiztos nyelvtudással léphetnek majd a munkaerőpiacra, az ösztöndíj-lehetőségeknek köszönhetően pedig mindezt akár a célországban is tökéletesíthetik. A budapesti Olasz Intézet és Római Magyar Akadémia a mai napig támogatják az olasz nyelvet tanuló diákok oktatását.

Klebelsberg 100 éve indította el az olasz nyelv tanítását a magyar közoktatásban. Bizakodjunk, hogy az elkövetkezendő évszázadban a Bel Paese nyelve ugyanolyan fontos szerepet fog betölteni hazánkban, mint ahogyan azt Klebelsberg 1924-ben megálmodta.

5. Bibliográfia

- Ablonczy Balázs (2020) *Ismeretlen Trianon: az összeomlás és a békeszerződés története, 1918-1921*. Budapest, Jaffa, 35-36.
- Diószegi István (2001) *Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája*. Budapest, Vince Kiadó.
- Drabancz M. Róbert (2000) *Egy európai magyar kultúrpolitikus. Gondolatok Klebelsberg Kunóról*. In „Új Pedagógiai Szemle” 50. évf. 7-8. sz. 195-199. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00040/2000-07-mk-Drabancz-Egy.html> (Utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.10)
- Klebelsberg Éva (szerk.) (1994) *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete*. Budapest, Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány.
- Hamerli Petra (2018) *Magyar-olasz kapcsolatok és regionális hatásaik*. Doktori disszertáció, Pécs, Pécsi Tudományegyetem
- Horváth Zoltán: (2022) *Az olasz nyelvtanítás elindítására tett lépések az 1920-as években Magyarországon*.
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92400011.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39>
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2022/04/horvath-zoltan-az-olasz-nyelvtanitas-elinditasara-tett-lepesek-az-1920-as-evekben-magyarorszagon-13-01-09/>
- Kendeh-Kirchknopfné Farkis Tímea (2020) *Az olasz nyelvkönyvek elemzése a fordítási feladatok tükrében, történeti kitekintéssel*. In „Tudásmenedzsment” 21. évf. 1-2. sz. 194-209.
- Miklós Péter, *Klebelsberg Kuno jelentősége a magyar és a szegedi kultúrtörténetben* <https://core.ac.uk/download/pdf/147054646.pdf>
- Szlavikovszky Beáta (2009) *Fejezetek az olasz-magyar kulturális kapcsolatokról 1880-1945 között*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar.
- Walcz Amarylisz (1999) *A Római Magyar Akadémia történetéhez*. In „Külpolitika” 5. évf. 3-4. sz. 461-480.

6. Források:

- 1924. évi XI. törvénycikk a középiskoláról.
- 1927. évi XIII. törvénycikk a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92700013.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D40> (Utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.10)
- Gróf Klebelsberg Kunó beszéde a római egyetem aulájában 1926. március 16-án. In: Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslati. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 233-252.; A magyar középiskolai reform. In: Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslati. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 410-457. A magyar kultúrpolitika jelen feladatai. In: Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslati. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 537-555.
- A magyar középiskolai reform. In: Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslati. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 410-457.
- Beszélgetés Milánóban gróf Klebelsberg Kunóval. Az Est. 1927. 18. évf. 76. sz. április 3. 2. https://adt.arcanum.com/hu/view/AzEst_1927_04/?pg=34&layout=r (Utolsó megtekintés dátuma: 2025. 01. 10.)
- Bollettino della Società Mattia Corvino. Corvina. Tipografia Franklin, Budapest, 1924. 115–119.
http://epa.oszk.hu/02500/02510/00001/pdf/EPA02510_corvina_1921_01_115-128.pdf (Utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.05)
- Discorso pronunciato da S. E. conte Kelebensberg Cuno (1927): La cooperazione intellettuale tra l'Italia e l'Ungheria. Tipografia Franklin, Budapest: http://misc.bibl.u-szeged.hu/57839/1/xb_145844.pdf (Utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.10.)

7. Képek jegyzéke

1. Fedele olasz kultuszminiszter Colosanti államtitkár társaságában fogadta Klebelsberg grófot.

Forrás: <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=8655>

2. Klebelsberg Kunó szobra Szegeden

Forrás: saját kép

3. Klebelsberg-emlékmű a Dóm tér kapujánál

Forrás: http://virtualis.sk-szeged.hu/emlektablak/k_betu/klebersberg_emlek.jpg

4. A szegedi Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola

Forrás: <https://szegedtourism.hu/hu/folsobb-leanyiskola-tomorkeny-gimnazium/>

5. Szegedi Fogadalmi Templom

Forrás: <https://szeged.kornyeke.hu/szegedi-dom-fogadalmi-templo>

